

ИДЕЈА СЛОБОДЕ И ПОЛИТИКА САМОСТАЛНОСТИ

Ненад Кеџмановић, Александар Врањеш, Жељко Будимир: *Успон једне идеје - слобода и самосталност Републике Српске и улога Милорада Додика, Београд, Службени гласник, 2021.*

У српском народу идеја слободе има снагу воде, не може нестати. Може се привремено заледити, па чак и испарити, али ће се у један мах као животодавна киша са неба на жедну земљу вратити. Каткад дуже или краће време тече невидљива, као понорница, да би одједном у неком кршу или шуми избила као бистар извор или моћни гејзир, па потекла као брзи поток који прераста у незаустављиву реку. Ова књига тројице врских коаутора прича је о историјској судбини, појавним менама и сазревању идеје слободе код прекодринских Срба, којима вековима није било дато да је, у условима жељене самосталности, државотворно доведу до целовитијег испуњења, али који од ње никада нису одустајали и остваривали су је на начине и у облицима које су историјски и друштвени контексти, уз много упорности, борбе и самопрегора, омогућавали или, тачније, невољно допуштали. Написана у време кад се, кроз Републику Српску и политику освајања њене самосталности у координатама тзв. „дејтонске Босне и Херцеговине“, идеја српске слободе почиње све одређеније и обавезније државно артикулисати и институционално материјализовати, оригинална студија *Успон једне идеје. Слобода и самосталност Републике Српске и улога Милорада Додика* представља својеврсно очекивано изненађење. Наиме, с једне стране, с

обзиром на квалитетно нову фазу у коју је пре двадесетак година ушло државно реалитетно идеје слободе српског народа у Босни и Херцеговини, осећала се потреба да се већ у овом тренутку покуша теоријски, односно концептуално рационализовати, а политиколошки проблематизовати и протумачити тај комплексан процес врхуњења једне дуге трансисторијске вертикале. Са друге, пак, стране, и отуда могући ефекат изненађења, у друштвеним наукама повезаним са историјским сагледавањима влада распрострањено уверење, које исказује оправдан декартовски опрез, али се неретко ваннаучно и идеолошки злоупотребљава, да о актуелним темама савремености не треба писати, а поготово доносити закључке, без (никада прецизно дефинисане) временске дистанце. За савременике на бившем југословенском простору, где прошлост није прошла, а историја се проживљава свакодневно, неосетно, или у трену постајући будућност, придржавање забране подвргавања актуелних друштвених и политичких појава и кретања теоријском, аналитичком, критичком и, до разумне мере, синтетичком мисаоном проседеу значило би неоправдано одрицање од учвршћивања самоспознајих извесности и успостављања јаснијих смерница националног прегнућа. Претерано опрезно и смерно очекивање да се стекну „ака-

демски“ услови за одважније маркирање властите позиције на једном вазда турском тлу и у динамици променљивих, а и прекретних времена, уз пуно уважавање поука дијахронијских увида, отворило би простор за пасивно препуштање оценама, судовима, а и лекцијама са стране, најчешће баш од оних који нам, тобоже зарад неутралне научности, прописују обавезност поштовања принципа временске дистанце. Да би се нешто могло унапређивати, преиспитивати, а и критички доводити у питање, предуслов је да постоји, а у случају ставова и судова о кључним друштвеним и политичким питањима са којима се суочава нека епоха, да буду на озбиљан начин јавно саопштени. Кад је о књигама реч, да буду написане, а не да виртуелно лебде у ишчекивању правог тренутка, о коме неретко треба да одлуче они који прижељкују да такав тренутак никада не дође. У том смислу, очекивано изненађујуће појављивање ове књиге дошло је у правом тренутку. Као и не тако давно *Историје Републике Српске* Чедомира Антића и Ненада Кеџмановића, од којих је овај други и један од коаутора *Успона једне идеје*. Антићева и Кеџмановићева пионирска синтеза, иако далеко од дефинитивности, показала се правремена и многоструко корисна, а била је, како су и сами аутори очекивали, са више страна оштро научно и идеолошки критикована, па и нападана. Да није била одважно написана, никакве користи, а ни критике не би било. Зјапала би празнина, у очекивању „потребне историјске дистанце“. Али, историја не чека дистанцу, иако је својевремено било привидно ауторитативних предвиђања да јој је планетарно дошао крај. Књиге као што су *Историја Републике Српске* и *Успон једне идеје* истовремено сведоче

о учинцима историје у једном тренутку њеног одвијања, али и пишу историју, о чему ће се у будућој прошлости са временске дистанце и са накнадном памећу мериторно просуђивати. Добрица Ћосић једном приликом констатовао је да је „накнадна памет једина права памет“, али је ни он није чекао да би о прошлости и о свом времену, као политички мислилац и делатни политичар, изрицао судове, чак и онда кад је признавао да се више не сналази у „туђем веку“. А ауторски трио којем дугујемо несвакидашњу књигу *Успон једне идеје. Слобода и самосталност Републике Српске и улога Милорада Додика* у пуној мери припада своме веку и својој теми, како интелектуално и знанствено тако и искуствено, животно, па се њихово дело доима, у исти мах, као плод озбиљног теоријског промишљања, политиколошког разматрања и аутентичног сапутничког сведочења о најновијој, узлазној деоници пута, којом се током последњих двадесетак година, персонално објективно обележених одважним политичким деловањем и државничким предводништвом Милорада Додика, у освајању и одбрани елемената државне самосталности Републике Српске, кретала идеја слободе српског народа у Босни и Херцеговини. Улога Милорада Додика се већ данас, и без временске дистанце, може оценити као кључна за политичко исказивање и акционо галванизовање у Срба одавно и снажно присутне идеје о превасходној нужности и императиву одбране слободе, достојанства и самосталности. Као народни предводник истанчаног слуша за националне приоритете и израженог смисла за историјски *momentum*, Додик је својим самосвесним, али и тактички промишљеним лидерством увео Републику Српску у раздобље у коме се српски инте-

реси и ставови више не могу игнорисати, ни унутар БиХ, ни у Србима несклоном делу међународне заједнице.

Ненад Кеџмановић, угледни политиколог и искусни учесник значајних друштвених и политичких збивања у Босни и Херцеговини још од осамдесетих година минулог столећа и аутор можда понајбоље књиге о суштини искушења на којима је пукла идилична представа о „мирној Босни“ – *Немогућа држава*, заједно са двојицом млађих, али већ поуздано афирмисаних колега Александром Врађешом и Жељком Будимиром, које краси темељна теоријска поткованост, изузетна обавештеност и мисаона гипкост, а не мањка им ни политичког искуства, оформио је складан ауторски тим за суочавање са сложеним задатком који су себи овом књигом пионирски поставили. Укратко, њихова намера била је да интердисциплинарним истраживачким поступком утврде и образложено саопште да ли је садашња фаза афирмисања Републике Српске кроз политику постепеног остваривања све потпуније самосталности, чија је лидерска персонификација већ две деценије Милорад Додик, плод стицаја савремених околности или актуелни израз трајне историјске тежње српског народа на територији БиХ. Да би њихови увиди било довољно пространи, (хипо)тезе чврсто постављене, а закључци поуздано и уверљиво изведени, аутори су морали да у разматрању историјско-друштвено-политичког комплекса свог предмета изучавања развију примерену, вишеслојну, интегралну методологију. Тако су се обратили политичкој социологији ради пропитивања старог и контроверзног питања улоге појединца у историји, затим је било нужно да са становишта политичке филозофије и политичке теорије дефинишу кључне појмове

слободе, самосталности и суверенитета, а и да у старијој и новијој прошлости Босне и Херцеговине историографски идентификују корене, линију и видове у којима се, у зависности од околности датог времена, кретала идеја слободе код прекодринских Срба, као непрекинута нит њиховог односа према самима себи и према непосредном и даљем окружењу. Улажењем у савременост и садашњост, а и ради трезвог антиципирања даљег развоја Републике Српске, као државног оквира и гаранта успона идеје слободе српског народа у БиХ, било је неопходно извршити конкретну, свестрану и минуциозну правну анализу легислативне основе и природе ентитетског статуса Републике Српске, односно Дејтонског споразума, о коме се, и јурдички и практично/апликативно четврт века након његовог потписивања и даље ломе копља. С обзиром на велики утицај који на ток догађаја у БиХ има променљива међународна конјунктура, тако да је свака статичност у процењивању и/или предвиђању вектора њеног испољавања пристајање на ризик озбиљних промашаја у закључивању и оријентисању, ваљало је све време анализирати и валоризовати импликације регионалних и ширих међународних прилика, те деловање појединих иностраних актера на стремљења српског народа да одбрани тешко стечену слободу и повећа степен самосталности свог ентитета у координатама дејтонске државно-правне конструкције. Није било нимало једноставно прилоге из свих углова истраживачког и експертског осветљавања поменутих и неких непоменутих димензија сложеног питања, коме је посвећена студија *Успон једне идеје*, коауторски сложити у кохерентну целину. Захваљујући блискости идејних опредељења и полазних ставова, подударном односу према

жељеним резултатима заједничког подухвата, као и искуствима из досадашње сарадње на универзитетским и политичким пословима, Кеџмановић, Врањеш и Будимир до високе мере успели су да уобличи органску синтезу која делује као складна целина. Њоме су дали свој конзистентан потврдни одговор на питање које су сами назначили као најважније: „да ли конструкт о слободи и самосталности Републике Српске уопште можемо идентификовати као политичку идеју или је у питању дневнополитичка платформа за свакодневна тактизирања?“ Да, можемо, кажу наши аутори, пошто су овом, сразмерно обимном и садржајном расправом, у прилог своје суду подастрли разуђену и јасно артикулисану аргументацију.

Књига *Успон једне идеје. Слобода и самосталност Републике Српске и улога Милорада Додика* прати историјски ход и испољавање идеје слободе код Срба на територији Босне и Херцеговине од османског доба до наших дана, што је условило и унутрашњу структуру књиге, подељене на више поглавља, од којих свако покрива и тематизује одређени период прошлости. Оно, међутим, што ваља посебно истаћи, јесте опредељење коаутора да својој аналитичкој расправи обезбеде што чвршћу теоријску подлогу, што је у делима историографског, па и примењеног социолошког и политиколошког карактера прилично ретко случај. Ослањањем се на одабрану релевантну литературу и укључивањем у научни дијалог са носиоцима различитих схватања, аутори *Успона једне идеје* испољавају примерну интелектуалну и знанствену одговорност. Они питањима којима се баве заиста прилазе са теоријском заинтересованосћу, а не као што је прилично често случај у радовима који се баве непосредно актуелном поли-

тичком проблематиком, где се теоријски слој дискурса третира као само формално обавезујућа орнаментика, суштински неповезана са тежиштем пажње и матицом излагања. Овакав став има далекосежан начелни значај и потенцијал инспиративног узора на плану уздицања нивоа политиколошког промишљања и тумачења проблематике у коју је БиХ друштвено и дневнополитички уроњена и у вези са којом се тешко допире до степена апстрактније категоријалне рационализације, а самим тим и сазнајно вишег хоризонта од сирово и осиромашујуће прагматичног. Јер, ментално неизлажење из оквира локалне појавности отвара простор и неким веома штетним и заблудним апсолутизацијама и мистификацијама о општијим, па и универзалним домашјама и достојанству представа и митологема „из домаће кухиње“, како у позитивном (кад је реч о себи), тако и у негативном (кад је реч о другима) вредносном смислу, као да свет изван наше авлије и чаршије не постоји. Епистемолошка продуктивност, а корективна поучност, постављања наводно изузетних локалних феномена *sui generis* у раван генеричког и/или типолошког препознавања несумњива је.

Историјско праћење раних пучких пропламсаја, а постепено и све одређенијег манифестовања идеје слободе српског народа у БиХ, на чињеничном плану не доноси, разумљиво, ништа нарочито ново, премда треба приметити да је излагање у овом одсеку књиге веома добро конципирано и убедљиво изведено. Наравно, с обзиром на то да је ово, условно речено, „књига са тезом“, односно да се у њој прати развој једне идеје до њеног савременог државотворног (полу) испуњења, јасно је да се аутори нису упуштали у свеобухватно представљање

целокупне прошлости БиХ. Они су се, у функцији свога циља, селективно усредсређивали на елементе који објашњавају и илуструју присуство и манифестовање српског порива, односно идеје о превасходности слободе, извлачећи тако једну индикативну идентитетску и етичку вертикалу. Њено праћење веома је занимљиво и на поједине одраније познате историјске чињенице баца ново светло, поготово у односу на нека пређашња, а и садашња „политички коректна“, мање-више стереотипна сликања босанске прошлости. Као пример, наведимо наслове потпоглавља у поглављу насловљеном „Историјски осврт и развој идеје“, а које следи после обраде борбе за слободу у османском периоду и „сна о слободи и самосталности у вријеме Аустроугарске“: „Борба за културни идентитет и национално буђење“; „Политичко организовање у доба Петра Кочића“; „Ратови, страдања и заблуде двије Југославије“ и „Положај Срба у БиХ од 1945. до 1990“. Усредсређеност на судбину и живот српског народа и појаве које су за њега биле од нарочитог значаја никако не значи и не би требало да буде схваћено и (вероватно) критиковано као тенденциозно пренебрегавање и изостављање интеракцијских фактора из босанскохерцеговачког окружења, који припадају историјском путу и националној свести и самоспознаји других народа и заједница, рефлектујући се, неизоставно, и на положај српског народа. Једноставно, то су елементи које се подумувају и назначују у потребној мери, али им се у овако конципираном извођењу континуитета линије сукцесивних манифестација духовног, културног, друштвеног и политичког актуелизовања српске идеје слободе није могло посветити више простора, а то не би ни било оправдано. Слично, премда у мањој мери, односи се и

на помињању Антићеву и Кеџмановићеву *Историју Републике Српске*, од које неки критичари као да су очекивали да буде „Историја Босне и Херцеговине“. Очигледно, није свима лако прихватити сазнање да један конститутивни народ у дејтонској БиХ осећа, поседује, исказује и жели да институционализује и државноправно уоквири свест о сопственом засебном етничком/националном идентитету, и да то није од јуче. И баш зато је важно смирено и образложено показати да је оно што се настоји жигосати, одбацили, па и санкционисати, као разбијачки и неосновани сепаратизам једне погрешне данашње политике и њеног најистакнутијег протагонисте, заправо добрано узнатрпедовала и до пред пуну самосталност доведена фаза успона идеје слободе која прожима целокупну повесницу српског народа у БиХ.

Сасвим је логично и разумљиво то што је већи део књиге посвећен збивањима у БиХ почевши од раних деведесетих година, југословенске кризе и драматичног тока који је она попримила у централној републици, „Југославији у малом“, затим рату и, исцрпно, проблематици Дејтонског споразума. Продубљене анализе баве се његовим постизањем, правном структуром и спровођењем у живот, уз детаљно разматрање перфидног настојања представника (дела) међународне заједнице да се у примени одредаба споразума тзв. „преносом надлежности“ уставни прерогативи ентитета систематски смањују и ограничавају у корист централизације објективно конфедералне државне творевине којој су њени архитекти „пропустили“ да експлицитно одреде природу у терминима уобичајене обличке таксономије државних заједница. Информативно и сазнајно драгоцен је чињенично издашно поткрепљена и свестрано документо-

вана анализа свих процеса у дејтонској БиХ, повезаних са насртајима на статус Републике Српске и њеног одлучног одупирања сталном притиску из западног иностранства и бошњачких политичких кругова, уз пратеће продубљивање аниозитета унутрашњег и спољног пробошњачког фронта према Милораду Додику и политици Бање Луке, коју је он предводио и отеловљавао. Изузетно је корисно наћи то све на једном месту, систематично сређено и зналачки коментарисано, јер се о много чему из читавог овог противречног колоплета исувише често изјашњава и суди без довољно познавања ствари или стереотипно, пристрасно и идеолошки обојено. Убудуће ће сви заинтересовани за упознавање са последејтонским путем Републике Српске располагати поузданим полазиштем, а неће га моћи игнорисати ни њени критичари и непријатељи.

Посебну вредност овој, по много чему пионирској студији, прибавила је способност аутора да поједина раздобља прошлости Босне и Херцеговине и српскога народа на територији ових двеју старином српских, а потоњом историјом не само српских земаља, прикажу у светлу какво се на њих обично не усмерава. Примера ради, а могло би их се навести више, освежавајућа обрада потпоглавља „Положај Срба у БиХ од 1945. до 1990.“ ставља у први план и продорно аналитички разлаже улогу коју је комунистичка републичка номенклатура, уз учешће руководећих кадрова из свих трију народа, одиграла у промовисању специфичног, наднационалног „републичког национализма“ и „републичког патриотизма“, као пројектованог кохезивног чиниоца који би Босну и Херцеговину учинио имуном на „националистичка застрањивања“ и деловање центрифугалних енергија разбуђених у

осталим југословенским републикама. Тако су наметањем модела државне централизације на основу наднационалног „босанства“ (суштински истоврсног са оним аустроугарским Калајевим), у коме су (као и тада) себе понајвише нашли Муслимани/Бошњаци, босанскохерцеговачки комунисти, међу којима су неке од главних и најутицајнијих улога одиграли српски кадрови, заправо припремили „Југославију у малом“ за трагедију у коју се сурвала у „тренутку истине“, кад је било јасно да су „великој Југославији“ одбројани дани. Указивањем на овај, раније неуочен или срачунато превиђан и потискиван аспект друштвених и политичких процеса пре увођења вишестраначја у БиХ, успоставља се или, тачније, детектује једна битна линија континуитета између предратног и ратног периода. Постаје, самим тим, јасно да је далеко од стварности симплицистичко идеолошко виђење да је до деведесетих година у БиХ владала безмало идилична атмосфера братства и јединства на босански комшилучки начин, а да су главни кривци за слом тог складног поретка биле ускогруде и нетрпељивошћу према инородним и иноверним комшијама заслепљене националне странке и њихови политички програми окупљања на националној (а то у БиХ значи и верској) основи. Растући унутрашњи притисак, који су стварали недемократским средствима потискивајући, тињајући национализми, довео је до експлозије, а потом је (калајевски, комунистички) образац наднационалног босанства као свој идеал/кринку јединствене „грађанске и демократске Босне“ пригрлила бошњачка политичка класа зарад доминације над припадницима других двају малобројнијих конститутивних народа. Поједностављено, Изетбеговићу су иде-

олошки судили и осудили га комунисти, али су му они посредно социополитички и припремили терен за обнављање пројекта јединствене, унитарне БиХ у новом (пан) исламистичком кључу. И те како, дакле, има континуитета у дисконтинуитету, па се, следствено, и српски отпор оваквим калајевским и комунистичким плановима јавља као актуелни реактивни израз трансисторијског континуитета осетљивости на сваки вид ограничавања слободе и удара на национални, духовни и културни идентитет.

Везујући се за садашњи историјски и политички тренутак у животу друштва коме припадају и у коме делују, коаутори књиге *Успон једне идеје. Слобода и самосталност Републике Српске и улога Милорада Додика*, као *leitmotif* за њено заједничко писање навели су један значајан политички документ, деклара-

цију СНСД-а из 2015. године „Република Српска – Слободна и самостална будућност и одговорност“, сматрајући га првим документом у којем је кодификована идеја о слободи и самосталности српског народа на територији БиХ. Намера да, кроз праћење врлетне стазе којом се кроз историју кретала, и приказивање начина и облика у којима се манифестовала неуништива идеја српске слободе, потврде оцену да значај и далекосежност реченог документа надилазе текућу политичку праксу, одвела их је далеко преко тог ограниченог циља. Сачинили су књигу која, сједињујући говор о поукама прошлости, реалностима садашњости и искушењима будућности, представља својеврсни научни и морални манифест достојанствене борбе за слободу и самосталност српског народа с оне стране Дрине, на трагу његових најсветлијих и најчаснијих традиција.

Проф. др Дарко Танасковић
Универзитет у Београду